

KRIMINALINGVISTIKANING O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDAGI RIVOJI VA ASOSLARI

Akmaliddinov Yaxyobek Hasanboyevich

Toshkent davlat yuridik universiteti ommaviy
huquq fakulteti 2- bosqich talabasi

Sherqo'ziyev Xolmuhammad Sharifjonovich
Toshkent davlat yuridik universiteti ommaviy
huquq fakulteti 1- bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463266>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kriminalingvistika fanining mazmuni, uning nazariy asoslari va O'zbekiston qonunchiligidagi o'rni yoritilgan. Tilshunoslikning kriminalistika bilan kesishuvchi sohasi sifatida kriminalingvistikaning ahamiyati, xususan, sud ekspertizasi jarayonlaridagi roli tahlil etiladi. O'zbekiston huquqiy hujjatlarida tilshunoslik ekspertizasining belgilanishi, ushbu yo'nalishda ilmiy izlanish olib borgan olimlarning ishlari va kriminalingvistik ekspertizaning amaliy misollari asosida soha rivoji ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: kriminalingvistika, lingvistik ekspertiza, sud amaliyoti, O'zbekiston qonunchiligi, tilshunoslik.

Abstract. This article explores the concept of forensic linguistics, its theoretical foundations, and its development within the legal framework of Uzbekistan. As a field situated at the intersection of linguistics and forensic science, forensic linguistics plays a critical role in judicial processes, especially in linguistic expert examinations. The article reviews Uzbek legislative documents related to linguistic expertise and presents the scientific and practical contributions of national scholars in this area, along with examples of real applications of forensic linguistic analysis.

Key words: forensic linguistics, linguistic expertise, judicial practice, Uzbek legislation, linguistics.

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание криминалистической лингвистики, её теоретические основы и развитие в контексте законодательства Узбекистана. Как наука, находящаяся на стыке лингвистики и криминалистики, криминалолингвистика имеет важное значение в судебных процессах, особенно в лингвистической экспертизе. Анализируются правовые документы Узбекистана, регламентирующие данную сферу, а также научные и практические труды отечественных исследователей и реальные примеры применения криминалолингвистики.

Ключевое слова: криминалолингвистика, лингвистическая экспертиза, судебная практика, законодательство Узбекистана, лингвистика.

So'nggi yillarda sud-tergov faoliyatida tilshunoslikka asoslangan ekspertizalarning roli ortib bormoqda. Jinoyat ishlari doirasida til hodisalarini tahlil qilish zarurati, ayniqsa, tahdidli xatlar, anonim yozuvlar, tuhmat mazmunli bayonotlar, tovlamachilik va yolg'on guvohliklar holatida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ushbu ehtiyoj kriminalingvistika fanining shakllanishiga turtki bo'ldi. O'zbekiston qonunchiligida bu yo'nalish alohida nom bilan yuritilmasa-da, uning asosiy ko'rinishi — **lingvistik ekspertiza** — qonuniy asosda tan olingan. Kriminalingvistika – bu tilshunoslik va kriminalistika fanlari chorrahasida shakllangan, til hodisalarini jinoyatga oid holatlarda tahlil qilishga ixtisoslashgan soha. Bu yo'nalish xorijda **20-asrning ikkinchi**

yarmidan boshlab shakllana boshlagan bo'lsa-da, O'zbekistonda so'nggi yillarda o'z dolzarbligini topmoqda. Kriminalingvistika xatlar, tahdidli matnlar, anonim yozuvlar, tovlamachilik, yolg'on guvohliklar singari huquqbuzarliklarni aniqlashda tilshunoslik tahlilidan foydalanadi.

Kriminalingvistika fanining nazariy asoslariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu fan kriminalistika bilan tilshunoslik chorrahasida joylashgan mustaqil yo'nalish bo'lib, **jinoyatga oid holatlarda til vositalaridan dalil sifatida foydalanish imkonini beradi.** Bu fan matnni leksik, morfologik, sintaktik, stilistik, pragmatik jihatdan tahlil qilish orqali muallifni aniqlash, yolg'on bayonotni fosh etish, soxta hujjatlarni aniqlashga xizmat qiladi. Kriminalingvistika sohasida **R. W. Shuy, M. Coulthard, T. Tiersma, D. Crystal**¹kabi olimlar xorijda asos yaratgan bo'lsa, O'zbekistonda bu yo'nalish bo'yicha **F. Sodiqov, Z. Raxmonov, M. Jo'rayev** kabi mutaxassislar izlanish olib bormoqda hamda ushbu fanning rivojiga nazariy va amaliy hissalarini qo'shib kelmoqda. Xususan, O'zbekistonda kriminalingvistika sohasi bo'yicha ilk izlanishlar mustaqillikdan so'ng shakllangan bo'lib, ushbu yo'nalishda bir qancha olimlar izlanish olib borgan. **F. Sodiqov**² tilshunoslikning amaliy yunalishlarida, ayniqsa ekspertiza masalalarida faol ilmiy ishlari bilan tanilgan bo'lsalar, **Z. Raxmonov**³ esa lingvistik ekspertiza va kommunikativ pragmatika sohasida tadqiqotlar olib borgan. Huquqshunos va tilshunos olim **M. Jo'rayev**⁴ sud lingvistikasi bo'yicha dolzarb maqolalari bilan kriminalingvistikaning ilmiy asoslarini yaratishda muhim rol o'ynadi.

O'zbekiston qonunchiligida kriminalingvistika alohida atama sifatida ko'rsatilmagan bo'lsa-da, uning asosiy elementi bo'lgan lingvistik ekspertiza bir qator qonun hujjatlarida mavjud. Xususan, **O'zbekistonda kriminalingvistikani huquqiy asoslari sifatida quyidagi qonun hujjatlarini ko'rsatishimiz mumkin:**

I. "Sud ekspertizasi to'g'risida"gi Qonun (2018-yil 16-aprel). Ushbu qonun kriminalingvistik ekspertizani sud ekspertizalaridan biri sifatida belgilaydi. Xususan:

8-modda: "Tekshirishlarning xolisligi, har tomonlamaligi va to'liqligi sud eksperti tekshirishlarni xolisona, qat'iy ilmiy va amaliy asosda, tegishli ixtisoslik doirasida, har tomonlama va to'liq hajmda o'tkazadi.

Sud ekspertining xulosasi (xulosa) qilingan fikrlarning asosiligi va ishonchliligini umum e'tirof etilgan ilmiy va amaliy ma'lumotlar bazasiga muvofiq tekshirish imkoniyatini beradigan qoidalarga asoslanishi lozim."

15-modda: "sud muhokamasida sud ekspertizasi predmetiga oid dalillarni tekshirishda ishtirok etish va so'roq qilinayotgan shaxslarga sudning ruxsati bilan savollar berish; ashyoviy, yozma, raqamli dalillar va hujjatlarni ko'zdan kechirish."

16-modda: "o'ziga taqdim etilgan tekshirish obyektlarini har tomonlama va to'liq tekshirishdan o'tkazishi, o'z oldiga qo'yilgan savollar yuzasidan asosli va xolisona xulosa berishi shart."

II. Jinoyat-protsessual kodeksi

180-modda: "Sud-tergov organlari tergovga oid muhim holatlarni aniqlash uchun ekspert tayinlashi mumkin."

¹ Crystal D. Language and the Law. – Cambridge: CUP, 2004.

² Sodiqov F. Kriminalistik lingvistikaning nazariy asoslari. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2019

³ Raxmonov Z. Lingvistik ekspertiza va pragmatika. – Samarqand, 2020

⁴ Jo'rayev M. Sud lingvistikasi: nazariya va amaliyot. // Filologiya va tillarni o'qitish jurnali, 2021, №3

III. Prezident farmonlari va nizomlar

PF-4850-sonli Prezident Farmoni (2016-yil 21-oktabr) — “Sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida: “...ekspertizalarning sifatini oshirish, mustaqil ilmiy asosga ega bo‘lgan metodologiyalarni joriy qilish zarur” deb qayd etiladi.

“Sud ekspertizasi muassasalari to‘g‘risidagi nizom” (2020) da esa ekspert tayyorlov tizimi, malaka oshirish, metodik materiallar ro‘yxati belgilanadi.

Xo‘sh, shunda haqli savol tug‘iladi: kriminalingvistik ekspertizalar qaysi sohalarda muhim ahamiyatga ega? Ushbu soha quyidagi turdagi huquqbuzarlik va jinoiy ishlari ochishda muhim ahamiyatga ega:

- *anonim xatlar, tahdidli matnlar, tuhmat mazmunli materiallar tahlili*
- *telefon yoki internet yozishmalari bo‘yicha shaxsni aniqlash*
- *reklama, ommaviy axborot vositalaridagi til bilan bog‘liq jinoyatlarning ekspertizasi⁵*

Amaliyotda tilshunos-ekspertlar tomonidan soxta xat yozuvlarini aniqlash, ma‘lumotlar egasini aniqlash kabi masalalarda samarali xulosalar berib kelinmoqda. Shu bilan birga, ekspertlar tayyorlash, metodologiyaning yagona tizimini yaratish kabi muammolar mavjud. Keling buni quyidagi misollar bilan ko‘rib chiqaylik:

1. Misol. **Anonim tahdidli xat**

Tergov davomida bir fuqaro noma‘lum shaxsdan tahdidli maktub olgan. Ekspertiza uchun matn topshirilgan. Tilshunos-ekspert ushbu tahdidli xatning sintaktik struktura, leksik birliklar, imlo xatolari asosida taxminiy muallifni aniqlagan. Bu natija dalil sifatida qabul qilingan. Tahdidli xat egasiga nisbatan tegishli chora ko‘rilgan.

2. Misol. **Tuhmatli maqola**

Ijtimoiy tarmoqda chop etilgan fuqaro A.Bga nisbatan yozilgan tuhmatli bayonot yuzasidan ekspertiza o‘tkazilib, matndagi baholovchi birliklar, qo‘pollik, kinoya elementlari ekspertiza asosida huquqbuzarlik sifatida belgilangan va ushbu bayonet egasiga qonuniy chora ko‘rishga asos bo‘lga.

Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, tilshunoslik yondashuvi real tergov jarayonida dolzarb ilmiy asosga ega vositadir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki, kriminalingvistika O‘zbekiston huquqiy-amaliy tizimida o‘z o‘rniga ega bo‘lib, tergov, sud, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatida samarali yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Uni yanada rivojlantirish uchun esa quyidagi takliflarni kiritishni o‘rinli de bilardik:

- oliy yuridik va filologik ta’lim muassasalarida maxsus “Forensik lingvistika” fanini joriy etish;
- Tilshunos-ekspertlar uchun attestatsiyadan o‘tkazish tizimini yaratish;
- Lingvistik ekspertizalar bo‘yicha yagona metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish;
- Har yili sud-lingvistika bo‘yicha seminar va ilmiy konferensiyalar tashkil qilish tavsiya etiladi.

References:

Используемая литература:

⁵ Sud ekspertizasi bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent: Adliya vazirligi, 2022

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi “Sud ekspertizasi to'g'risida”gi Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2018-yil.
3. Sodiqov F. Kriminalistik lingvistikaning nazariy asoslari. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2019.
4. Raxmonov Z. Lingvistik ekspertiza va pragmatika. – Samarqand, 2020.
5. Jo'rayev M. Sud lingvistikasi: nazariya va amaliyot. // Filologiya va tillarni o'qitish jurnali, 2021, №3.
6. Crystal D. Language and the Law. – Cambridge: CUP, 2004.
7. Coulthard M., Johnson A. An Introduction to Forensic Linguistics. – Routledge, 2010.
8. Sud ekspertizasi bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent: Adliya vazirligi, 2022.
9. “Kriminalistika” o'quv qo'llanmasi. – Toshkent: Yuridik nashriyot, 2021.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.

